

## Dzień pamięci

**Narodowy Dzień Pamięci Żołnierzy Wyklętych przypada 1 marca. Tego dnia w 1951 r. w więzieniu na warszawskim Mokotowie, po pokazowym procesie, zostali rozstrzelani przywódcy IV Zarządu Głównego Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość” – prezes WiN ppłk Łukasz Ciepliński („Pług”, „Ludwik”) i jego najbliżsi współpracownicy: Adam Lazarowicz, Mieczysław Kawalec, Józef Rzepka, Franciszek Błażej, Józef Batory i Karol Chmiel. Ich ciała komuniści zakopali w nieznanym miejscu. Święto jako wyraz hołdu dla żołnierzy drugiej konspiracji ustanowione zostało przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 3 lutego 2011 roku.**



▲ Major Zygmunt Szendzielarz „Lupaszka” (pierwszy z lewej) z kadrą dowódczą 5. Brygady Wileńskiej AK

W latach 1944–1956 przez organizacje podziemne przeszło około 200 tysięcy osób. Działający w różnych organizacjach chcieli dalej walczyć o wolność i niepodległość swojej ukochanej Ojczyzny. Początkowo cieszyli się oni dużym poparciem społecznym, a do 1946 r. w wielu gminach i powiatach kontrolowali sytuację. Sfałszowanie przez komunistów referendum z 1947 r. i wyborów z 1947 r. oraz skala represji osłabiły dynamikę podziemia.

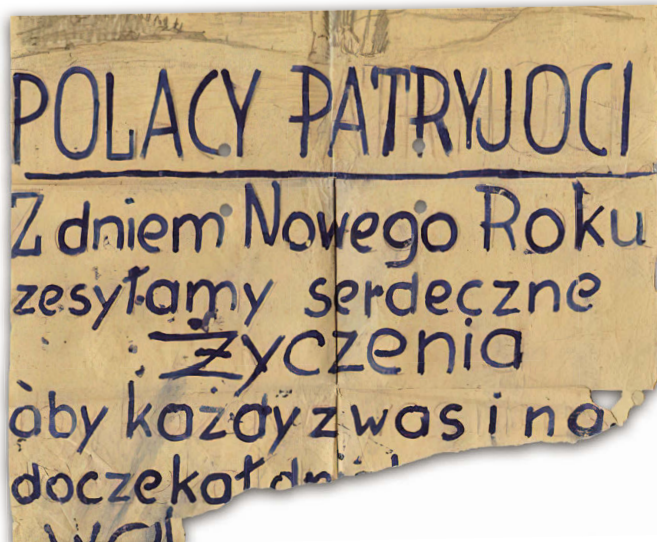
Powojenny aparat terroru był budowany zgodnie z sowieckimi wzorami. Oficerowie NKWD i innych formacji okupanta, przebrani w polskie mundury, organizowali i nadzorowali wprowadzanie systemu komunistycznego. Ich miejscowi współpracownicy chętnie przyjmowali metody sprawdzone w Związku Sowieckim. Komunistyczny aparat represji i „wymiar sprawiedliwości” tworzyły syndykat zbrodni złożony z setek funkcjonariuszy: służby więziennej, śledczych, prokuratorów, sędziów i katów. Ich dziełem były okrutne śledztwa i sfińgowane procesy – mordy sądowe.

Do 1956 r. zapadło ponad 8 tysięcy wyroków śmierci. Straconych zakopywano często w nieoznaczonych do-

łach śmierci. Po unicestwieniu „dorosłego” podziemia jego walkę przejęły organizacje młodzieżowe. Szacuje się, że do 1956 r. Urząd Bezpieczeństwa zlikwidował blisko tysiąc organizacji z ponad 11 tysiącami dzielnych, młodych ludzi, dla których walka o wolność i niepodległość była najwyższym honorem.

Cześć Ich pamięci!

*Żołnierze wyklęci. Podziemie niepodległościowe w Polsce 1944–1963*



► Organizacje młodzieżowe w walce posługiwały się m.in. pismami ulotnymi. Na zdjęciu fragment plakatu członków organizacji Armia Krajowa – Polska Młodzież Patriotyczna.

Szanowni Państwo, oddajemy dziś w Wasze ręce pierwszy „Kurier Historyczny IPN”. Kilkuletnią, doraźną współpracę Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Szczecinie z redakcją „Kuriera Szczecińskiego” postanowiliśmy przekształcić w stały cykl, comiesięcznych dodatków prasowych, przybliżający dzieje powojennego Szczecina i Pomorza Zachodniego. W naszych publikacjach sięgniemy także do wydarzeń, które na stałe wpisały się w uroczystości świąt państwowych i narodowych oraz ważnych rocznic związanych z polskim czynem niepodległościowym. Oczywiście nie zabraknie też na łamach „Kuriera” wzruszających, intrygujących lub tragicznych wspomnień o osobach, które po 1945 r. znalazły swój nowy dom nad Odrą i Bałtykiem. Postaramy się opowiedzieć Państwu historie zupełnie nieznanne, do których źródła i relacje znajdują się często w teczkach zdeponowanych w różnych archiwach w Polsce i za granicą.

Pierwszy „Kurier Historyczny IPN” odnosi się do historii żołnierzy Podziemia Niepodległościowego. W realiach II wojny światowej członkowie konspiracji zmagali się z dwoma okupantami – hitlerowskimi Niemcami i sowiecką Rosją. Polska i jej żołnierze zawsze wiernie stojąc u boku aliantów, mężnie i konsekwentnie walczyli za wolność swojego kraju i europejskich sojuszników. Niestety, zwycięstwo nad Niemcami nie przyniosło nam suwerenności. Wraz z Armią Czerwoną do kraju nad Wisłą przybyli przedstawiciele władz komunistycznych na usługach Józefa Stalina, reprezentujący nie polską rację stanu, a interesy sowieckie. Stąd wieloletni opór społeczeństwa, który dziś postrzegamy przez pryzmat fenomenu Żołnierzy Niezłomnych i Narodowego Powstania Antykomunistycznego lat 1945–1956. Trwanie przy nadziei o lepsze, niepodległe jutro, połączone z walką, stało się spoiwem, które scementowało Polaków w walce z reżimem komunistycznym w PRL, aż do zwycięstwa opozycji demokratycznej w 1989 r.

Marzec to także miesiąc, w którym wspominamy Polaków ratujących Żydów. Właśnie w tym czasie Instytut Pamięci Narodowej stara się przypominać wyjątkowe postaci z naszej historii. Ludzi, którzy z narażeniem życia starali się pomagać Żydom, mordowanym z całą bezwzględnością przez Niemców z powodów narodowościowych. Wielu spośród Sprawiedliwych, szczególnie tych z Kresów Wschodnich, po zakończeniu II wojny światowej zamieszkało właśnie na Pomorzu Zachodnim. Ich losy przybliżamy w drugim wydaniu książki „Jak Ci się udało uratować, pamiętaj. Relacje »Sprawiedliwych« i o »Sprawiedliwych« z województwa zachodniopomorskiego” oraz na łamach „Kuriera Szczecińskiego”.

Z poważaniem  
**dr Paweł Skubisz**  
dyrektor Oddziału IPN w Szczecinie



Sprawiedliwi wśród Narodów Świata

# Pamięć o bohaterach nie zgaśnie

Paweł KNAP

**Z zestawień statystycznych wynika, że do końca 2019 r. tytułem „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata” uhonorowano niemal 28 tys. osób, z których ponad 7 tys. stanowią Polacy. Statystyki milczą jednak na temat „Sprawiedliwych”, którzy po wojnie zamieszkali na terenie obecnego województwa zachodniopomorskiego. Celem powstania książki, której drugie wydanie właśnie ukazało się na rynku, była chęć upamiętnienia czynów osób związanych z regionem, który – obok północnej części województwa lubuskiego – jest terenem działań Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Szczecinie, mimo że historie faktów pomocy odnoszą się do miejsc odległych od tego miasta.**

„Jak ci się uda uratować, pamiętaj”. Relacje „Sprawiedliwych” i o „Sprawiedliwych” z województwa zachodniopomorskiego to drugie wydanie książki, która ukazała się w 2010 r. nakładem Oddziału IPN w Szczecinie. Obecna edycja ma nową szatę graficzną, została też poprawiona i uzupełniona. Przez ponad dziesięć lat przybyło uhonorowanych tytułem „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata”, również tych z województwa zachodniopomorskiego. W tym czasie udało mi się dotrzeć do relacji na temat kilku osób, o których wiedziałem wcześniej, ale nie dysponowałem wtedy odpowiednimi dokumentami – w pewnym momencie poszukiwania na potrzeby książki musiałem uznać za zakończone. Kolejne informacje o „Sprawiedliwych” i znalezione materiały na ich temat stały się pretekstem do przygotowania aneksu opublikowanego w 2017 r.

dzięki współpracy Oddziału Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Szczecinie z Urzędem Marszałkowskim Województwa Zachodniopomorskiego. Od tamtej pory trwały prace nad drugim wydaniem, które ostatecznie ujrzało światło dzienne pod koniec 2021 r. Zbiór zawiera czterdzieści osiem relacji „Sprawiedliwych” oraz osób opowiadających ich historie, czyli o trzynastu więcej niż w publikacji z 2010 r.

Przy pierwszym wydaniu podstawą źródłową były nagrania rozmów przeprowadzonych przeze mnie od lipca 2009 r. do marca 2010 r. z uhonorowanymi i członkami ich rodzin, a także wnioski o przyznanie tytułu „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata” złożone w polskiej sekcji Instytutu Yad Vashem, zgromadzone w archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego im. Emanuela Ringelbluma

w Warszawie. Podczas spotkań i kwerend pozyskałem kopie wielu dokumentów – wspomnień, listów, notatek, fotografii z zapiskami na rewersach, co często pomagało przy opracowywaniu zasadniczych relacji do druku. Przy drugim wydaniu wykorzystałem dodatkowo akta Departamentu Sprawiedliwych wśród Narodów Świata zgromadzone w Archiwum Yad Vashem w Jerozolimie, w tym materiały sporządzone w językach: hebrajskim, jidysz i angielskim, oraz dokumenty ze zbiorów Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie.

*Nie znamy dokładnej liczby zachodniopomorskich „Sprawiedliwych” – część relacji dotyczy przeżyć wojennych kilku uhonorowanych osób, cztery kolejne są tylko wzmiankowane w wstępie ze względu na brak dokumentów, o innych zapewne nie wiem. Nikt bowiem nie prowadzi zestawień „Sprawiedliwych” na podstawie ich miejsca zamieszkania po wojnie.*

## Jak Ci się uda uratować, pamiętaj

Relacje „Sprawiedliwych” i o „Sprawiedliwych” z województwa zachodniopomorskiego

Wstęp i opracowanie Paweł Knap



IPN Szczecin

▲ Drugie wydanie książki „Jak ci się uda uratować, pamiętaj”. Relacje „Sprawiedliwych” i o „Sprawiedliwych” z województwa zachodniopomorskiego, która ukazała się w nowej szacie graficznej, zawiera liczne poprawki i uzupełnienia.

◀ Instytut Pamięci Narodowej od kilku lat realizuje program odnawiania mogił osób uhonorowanych tytułem „Sprawiedliwi wśród Narodów Świata”. Na zdjęciu mogiła Leokadii Krajejskiej odnowiona ze środków IPN.

Relacje zamieszczone w mojej książce są ułożone w porządku chronologicznym, według daty przyznania tytułu. Ponieważ wszystkie wspomnienia zamieszczone w tomie dotyczą osób już uhonorowanych, mamy pewność, że fakt niesienia pomocy Żydom został potwierdzony przez Instytut Yad Vashem, który bierze pod uwagę takie kryteria jak zakres i rodzaj udzielonej pomocy, wynikające z niej korzyści materialne lub ich brak, skalę niebezpieczeństwa i podejmowanego ryzyka, motywację osób udzielających pomocy i dostępność dowodów złożonych przez osoby ocalałe. Bo to przecież oświadczenia Żydów, którzy korzystali z pomocy w czasie okupacji, stanowią podstawę zgłoszenia wniosków. Oczywiście mogą je zgłaszać również inne osoby, na przykład sami ratujący, członkowie ich rodzin czy świadkowie wydarzeń, jednak sporządzona przez







▲ Mogiły zachodniopomorskich „Sprawiedliwych” często były w nie najlepszym stanie, a nade wszystko nie zawierały informacji o bohaterskiej przeszłości spoczywających w nich osób. Na zdjęciach powyżej, od lewej: nagrobek państwa Heleny i Józefa Barcikowskich, skromna mogiła Jana Starzyka i grób Leokadii Krajewskiej.

liśmy od Cmentarza Centralnego w Szczecinie, ale nasze dalekosiężne plany obejmują obszar całego województwa. Zaprojektowaliśmy i sfinansowaliśmy nowe pomniki nagrobne Leokadii Krajewskiej (2019 r.), Heleny i Józefa Barcikowskich (2020 r.) oraz Jana Starzyka (2021 r.), a aktualnie trwają prace nad odnowieniem mogiły Łucji Łukasiewicz. Oddział IPN w Szczecinie jest organizatorem lokalnych obchodów Narodowego Dnia Pamięci Polaków ratujących Żydów pod okupacją niemiecką. O „Sprawiedliwych” pamiętamy także w listopadzie, gdy zapalamy znicze na grobach osób zasłużonych. Przed nami jeszcze daleka droga, jednak ważne, że możemy podejmować konkretne inicjatywy nie oglądając się na innych.

◀ ▶ Instytut Pamięci Narodowej od kilku lat realizuje program odnawiania mogił osób uhonorowanych tytułem „Sprawiedliwi wśród Narodów Świata”. Na zdjęciu z lewej mogiła państwa Heleny i Józefa Barcikowskich, poniżej nagrobek Jana Starzyka odnowione ze środków IPN.



nich dokumentacja ma wówczas charakter wyłącznie pomocniczy i musi być zweryfikowana przez ocalałych.

Nie znamy dokładnej liczby zachodniopomorskich „Sprawiedliwych” – część relacji dotyczy przeżyć wojennych kilku uhonorowanych osób, cztery kolejne są tylko wzmiankowane we wstępie ze względu na brak dokumentów, o innych zapewne nie wiem. Nikt bowiem nie prowadzi zestawień „Sprawiedliwych” na podstawie ich miejsca zamieszkania po wojnie. Wówczas ludzie często migrowali, byli więc związani z danym regionem tylko przez pewien czas, co jeszcze bardziej utrudnia poszukiwania. Ponad połowa bohaterów relacji pochodziła z Kresów. Pozostali trafili na Pomorze z dzisiejszych województw: kujawsko-pomorskiego, lubelskiego, łódzkiego, mazowieckiego, podkarpackiego, podlaskiego i świętokrzyskiego.

Losy opisanych w książce ratujących i uratowanych po wojnie były różne, tak jak różne były dzieje Polaków i Żydów, którym udało się przetrwać lata okrutnej II wojny światowej. Trafili w różne rejony Polski i świata. Ratujący zamieszkałi na ziemiach, które po latach miały wejść w skład województwa zachodniopomorskiego. Większość uratowanych opuściła kraj, swoją przyszłość łącząc z Izraelem, Stanami Zjednoczonymi czy Kanadą.

Ustalenia na potrzeby książki stały się podstawą działań Oddziału IPN w Szczecinie na polu upamiętnień. Dzięki przygotowanym i udostępnionym przez nas materiałom, kilkoro żyjących „Sprawiedliwych” z regionu znalazło się wśród odznaczonych Krzyżem Komandorskim Orderu

Odrodzenia Polski za bohaterską postawę i niezwykłą odwagę wykazaną w ratowaniu życia Żydom podczas II wojny światowej oraz za

wybitne zasługi w obronie godności, człowieczeństwa i praw ludzkich. Od kilku lat realizujemy program odnawiania – a częściej po

prostu budowy – pomników nagrobnych osób uhonorowanych tytułem „Sprawiedliwi wśród Narodów Świata”. Wprawdzie zaczę-





# Narodowy Dzień Pamięci Żołnierzy Wyklętych

28 lutego 2022 r., w przeddzień Narodowego Dnia Pamięci Żołnierzy Wyklętych, w Gryficach odsłonięta została tablica upamiętniająca ofiary reżimu komunistycznego.

Tablica z czarnego granitu umieszczona została na gmachu Komendy Powiatowej Policji w Gryficach przy ul. Mickiewicza 19, w budynku, w którym w latach 1945–1956 mieścił się początkowo Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego, następnie Powiatowy Urząd do spraw Bezpieczeństwa Publicznego.

Budynek jest niemyym świadkiem cierpienia i bólu. Tablica ma upamiętniać tych wszystkich, którzy

stawiając opór komunistycznej władzy, byli więzieni, torturowani i prześladowani. W wielu z nich na skutek działania bezpieki straciło życie lub zostało trwale okaleczonych.

W uroczystościach udział wzięli: nadinsp. Tomasz Trawiński – komendant wojewódzkiej policji w Szczecinie, nadkom. Tomasz Krupa – pierwszy zastępca Komendanta powiatowego policji w Gryficach, ks. kan. dr Kazimierz



▲ Działacz społeczny Jan Lipiński podczas uroczystości odsłonięcia tablicy

◀ Uczestnicy uroczystości (od lewej): Krzysztof Męciński, nadkom. Tomasz Krupa, dr Paweł Skubisz, Jan Lipiński, nadinsp. Tomasz Trawiński

Półtorak – proboszcz parafii pw. Wniebowzięcia NMP w Gryficach oraz Jan Lipiński – działacz społeczny zaangażowany w powstanie tablicy.

Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Szczecinie reprezentowali dr Paweł Skubisz – dyrektor oddziału oraz Krzysztof Męciński

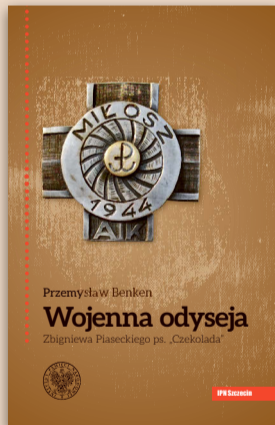
– naczelnik Oddziałowego Biura Upamiętniania Walk i Męczeństwa.

Upamiętnienie zostało sfinansowane przez Instytut Pamięi Narodowej. Za koordynację działań związanych z uroczystością odpowiadał zespół Oddziałowego Biura Upamiętniania Walk i Męczeństwa IPN w Szczecinie.



## Biblioteka IPN

Zachęcamy do zapoznania się z publikacjami wydanymi przez IPN Szczecin dotyczącymi żołnierzy podziemia niepodległościowego.



## Przystanek Historia

wstęp wolny

Dyskusje

naukowe

Dyskusje o

książce

Filmy

historyczne

Rozmowy ze

świadkami historii

Zapraszamy w każdy czwartek  
na godz. 17. 30

Przystanek Historia w Szczecinie  
Plac Brama Portowa 1  
(Posejdon, I piętro)

PRZYSTANEK  
HISTORIA  
SZCZECIN  
CENTRUM EDUKACYJNE IPN

INSTYTUT  
PAMIĘCI  
NARODOWEJ  
Oddział w Szczecinie